

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2020, 9 (5): 3195/3206

**Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshalarında Dil ve Anlatım
Özellikleri**

Language and Expression Features in Cyprus Copies of Sübha-i
Sıbyan

Osman ERCİYAS

Doç. Dr., LAÜ Fen Edebiyat Fakültesi

oerciyas@eul.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-5327-6391

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 19.02.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 19.10.2020
Yayın Tarihi / Published : 19.10.2020
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Erciyas, O., (2020). *Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshalarında Dil ve Anlatım Özellikleri*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 9 (5), 3195-3206.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshalarında Dil ve Anlatım Özellikleri

Öz

Sübha-i Sıbyân sözlükleri, manzum sözlükçülük alanında öne çıkan ve küçük yaştaki öğrencilerin dil eğitiminde kullanılan önemli eserlerdendir. Bu sözlükler Osmanlı döneminde sıbyan mektepleri olarak bilinen ve 5-6 yaş grubu kız/erkek öğrencilerin eğitim aldıkları okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Aruz ölçüsü ve manzum metin özellikleri temel alınarak yazılan bu eserler, çocuklara yönelik kolay, eğlenceli ve kalıcı bir öğretim yönteminin izlenmesi açısından faydalı olmuştur. Ahenkli bir dille, aynı dize içerisinde Arapça bir sözcüğün Türkçesi verilmiş ve bu ahenk ile oluşturulan anlam çerçevesi kalıcı kılınmıştır. Söz konusu özellikleri dolayısıyla çokça tercih edilen bu sözlüklerin Türkiye’de 60’tan fazla yazma nüshası olduğu ve 1800-1900 yılları arasında da en az 30 kez basıldığı bilinmektedir. Bunlara ek olarak Kıbrıs’ta da iki yazma nüshanın olduğu görülür. Çalışmanın amacı, KKTC Milli Arşivinde korunan bu nüshaların dil ve anlatım yönüyle tanıtılması ve bu doğrultuda Türkçe söz varlığı çalışmalarına katkı sunulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sübha-i Sıbyân, Kıbrıs Nüshaları, Söz varlığı, Dil, Anlatım.

Language and Expression Features in Cyprus Copies of Sübha-i Sıbyan

Abstract

Sübha-i Sıbyân dictionaries are among the most important works used in the language education of young students. These dictionaries were used as textbooks in the schools where 5-6 age group female / male students were educated in the Ottoman period. These works, which are written on the basis of Aruz and verse text features, have been useful for monitoring the easy, fun and permanent teaching method for children. With a poetic language, in the same string, an Arabic word was given in Turkish and the frame of meaning created by this harmony was made permanent. These features are therefore preferred in Turkey more than 60 manuscripts of these dictionaries. In addition, there are two manuscripts in Cyprus. The aim of the study is to introduce these copies in the Cyprus by means of language and expression, and to contribute to Turkish vocabulary.

Keywords: Sübha-i Sıbyân, Cyprus Copies, Vocabulary, Language, Expression.

Giriş

Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lüğati't-Türk* adlı eseri ile başlayan Türk sözlükçülüğü, siyasî ve sosyal değişimlere uygun ilerleyerek dönemlerin ihtiyacına cevap vermiştir. Kimi zaman Araplara Türkçeyi, kimi zaman Türklere Arapçayı/Farsçayı öğretmek kimi zaman da Batı dillerinden İngilizce, Fransızca, Almanca, Yunanca, İtalyanca gibi dilleri öğrenmek amacıyla çeşitli sözlükler hazırlanmıştır. Bu sözlükler, farklı dilleri merkez almakla birlikte biçim ve yöntem açısından değişik özellikler taşımaktaydı. Türk sözlükçülüğünün tarihî olarak ele alınmasıyla alakalı bugüne kadar çok sayıda araştırma yapılmıştır. Önceki çalışmalarımızda bu konulara değinilmiştir (Erciyas, 2011; 2015). Türk sözlükçülüğü içerisinde madde başı ve listelemeyi esas alan sözlükler yanında manzum sözlükler de önemli yer tutar. Manzum sözlükler, kelime/söz varlığı öğretiminde bir alternatif olmuş ve ilgili çevrelerde kabul görmüştür. Ahenk ve uyak yoluyla eğlendirerek akılda kalıcılığı artırmayı hedefleyen bu sözlüklerin farklı yönlerden ele alınması gerekir. Söz varlığının dil öğretimi yöntemleriyle bütünleştirilmesi ve sanatsal özellikler yardımıyla kodlamanın yapılabilmesi gibi hususlar, manzum sözlüklerde öncelikli olarak ele alınmalıdır. Konuyla ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan ve manzum sözlüklerin bilimsel manada doyurucu bir şekilde değerlendirilmediğini belirten Kılıç, bu türdeki birçok eserin kaynaklarda geçmediğini söyler (Kılıç, 2006: 66). Öte yandan söz varlığı, kavram dünyası, anlam evreni, çağrışım ifadeleri, diyalektik düşünme becerisi gibi alanlar, günümüz dil derslerinin temelini oluşturması gerekirken, çoğu zaman ihmal edilmekte veya yeterince işlenmemektedir. Dil eğitimi ve öğretiminin merkezini oluşturan söz varlığı boyutu, dil-düşünce ilişkisi dikkate alındığında sosyal bilimlerin tümüne yönelik bir değer taşır. Kelime ve kavram dünyasının bireydeki yetersizliği, anlam evreninin farklı ve derinlemesine ele alnamayışı, özellikle yabancı kökenli sözcüklerin doğru kullanılmayışı; sözcüklerin ahenk, ritim ve ezgi yönlerinin ihmal edilmesi gibi olumsuz tutumlar, iletişim kazalarının yaşanmasından başlayarak etkileşimin yetersiz kalmasına ve dil eğitimindeki aksaklıklara neden olmaktadır. Manzum sözlüklerin söz konusu boşlukları ne kadar doldurduğu, özellikle küçük yaştaki bireylerin metinden haz alma derecelerini hangi boyutta artırdığı ve dil/kavram/anlam ilişkisini nasıl beslediği ortaya çıkarılmalıdır. Bu çalışmada, inceleme alanımıza giren manzum sözlükler içerisinde, eğitim-öğretim kaynağı olarak öne çıkan Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs nüshaları ele alınmıştır. Sübha-i Sıbyân (SS) sözlükleri, manzum sözlükçülük alanında çokça tercih edilen ve küçük yaştaki öğrencilerin dil eğitiminde kullanılan önemli eserlerdendir. Bu sözlükler Osmanlı Döneminde Sıbyan Mektepleri olarak bilinen ve 5-6 yaş grubu kız/erkek öğrencilerin eğitim aldıkları okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Aruz ölçüsü ve manzum metin özellikleri temel alınarak yazılan bu eserler, çocuklara yönelik kolay, eğlenceli ve kalıcı bir öğretim yönteminin izlenmesi açısından faydalı olmuştur. Şiirsel bir dille, aynı dize içerisinde Arapça bir sözcüğün Türkçesi verilmiş ve bu ahenk ile

oluşturulan anlam çerçevesi kalıcı kılınmıştır. Şunu da belirtmekte yarar vardır ki küçük yaştaki bireylere yönelik yazılmış bu sözlükler, ekseriyetle yabancı dillerde öne çıkan ve çokça kullanılan çekirdek sözcükler üzerine yoğunlaşmıştır. Zaten eserlerin kapsamı ve büyüklüğü, öğretilmesi hedeflenen yabancı dildeki tüm kelimeleri içerecek boyutta değildir. Gökhan Ölker, Anadolu’da yaşayan Rum azınlıklar için 1824’te Fevzi Kisedarzade tarafından kaleme alınan *Tuhfetü’l Uşşâk* adlı manzum sözlükte de söz konusu çekirdek kelime kadrosunun yer aldığını belirtir (Ölker, 2009: 868). SS’ler için de benzer şeyler söylenebilir. Söz konusu özellikleri dolayısıyla çokça tercih edilen bu sözlüklerin Türkiye’de 60’tan fazla yazma nüshası olduğu ve 1800-1900 yılları arasında da en az 30 kez basıldığı bilinir. Anadolu’daki SS şerhleri dikkat çekmektedir (Gümüş, 2007: 426). Bunlara ek olarak Kıbrıs’ta da iki yazma nüshanın olduğu görülür. SS’nin Kıbrıs nüshaları üzerine Kemal Baş tarafından 2009 yılında ‘Sübha-i Sıbyân’ın Kıbrıs Nüshaları’ adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Baş, 2009). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Doğu Akdeniz Üniversitesi bünyesinde yapılan bu tez, SS’nin Gıme’deki Milli Arşivde bulunan iki nüshasının karşılaştırılmasına dayanır. Nüsha karşılaştırması yanında farklı açılardan birçok değerlendirme içeren bu tez çalışmasının sonunda dizin bölümü de yer alır. İncelenen Kıbrıs nüshaları, Milli Arşivde M 1691 Orijinal ve 50 katalog numarasıyla kayıtlı bulunan 29 varaklık harekeli nüsha ile M 1576 Orijinal ve 50 katalog numarasıyla kayıtlı bulunan 20 varaklık yarı harekeli nüshadır. Çalışmamızın amacı, nüsha karşılaştırması şeklinde tez olarak incelenen Kıbrıs nüshalarının dil ve anlatım özelliklerini ortaya koymaktır. Söz varlığı analizinde Kemal Baş tarafından yapılan çeviri yazı esas alınmıştır. SS’nin Kıbrıs nüshalarındaki dil ve anlatım özellikleri ele alınırken spesifik gramer incelemelerine girilmemiş; örtük biçimde işlenen mesajlara odaklanılmıştır. Çocuk edebiyatı konusunda çalışan Şeref’in de işaret ettiği gibi bu tür metinlerin incelenmesinde ‘dil yapılarının tespiti işinden çok metnin gizil tabakasına ulaşmak’ hedeflenmelidir (Şeref, Karagöz ve Kaşaveklioğlu, 2019: 1055). Bu doğrultuda SS’deki genç dimağlara seslenebilme gücü ve bunun metinlere nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

İnceleme

İnceleme bölümünde SS’nin Kıbrıs nüshalarındaki söz varlığına özel olarak yer verilmiştir. Söz varlığının dildeki öneminin yanı sıra küçük yaştaki bireylerin eğitiminde işlevsel manada ne kadar rol oynadığı böylece tespit edilebilmektedir. SS’deki dil ve anlatım özellikleri, çocuk edebiyatı ve onun belirlediği ilkelerin esas aldığı 2-14 yaş arası birey özelliklerine uygundur. Nitekim sayı adlarından renk adlarına, organ adlarından akrabalık isimlendirmelerine kadar uzanan geniş kavram yelpazesi ile çocuğun dünyasına hitap edilmiştir. Çocuk edebiyatı metinlerinde, çocuksu bir dilden kaçınarak çocuğa seslenebilmek önemlidir. Hazır, keşfedilmiş ve her

şeyi bilen bir eda ile çocuğa dünyaları sunmak yerine, onunla birlikte keşfe çıkmış bir gezgin anlatıcı olmak gerekir. Çocuğa çocuk olduğunu hissettirmek, çocuk eğitiminde yapılacak en büyük yanlışlardandır. SS'lerdeki eğitici-öğretici tutum ile birleşen eğlendiricilik özelliği, Sıbyan mekteplerindeki söz varlığı öğretiminde son derece etkili olmuş ve amaca ulaşılmasını sağlamıştır. Ancak manzum yapı gereklerine göre düzenlenmiş bu eserlerin öğrencilere aktarılması konusunda Eğitimcinin rolü ne düzeydedir? Yeterli midir? Bu yeterliğin beklenen düzeyde olmadığı, yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Yılmaz, 2009: 14). Bu konu pedagojik zeminde tartışılması gereken ayrı bir alan olduğu için kısa bir gönderme ile yetinilmiştir.

İnceleme bölümünde, çeviri yazı temel alınmış ve söz varlığı örneklerine ayrı başlıklar altında değinilmiştir: Bir sözlük olmasına karşın SS Kıbrıs nüshalarının geneline yayılmış hayatla ilgili tavsiyeler ve öğütler dikkat çekmiştir. Satır aralarında bazı göndermeler yoluyla verilmiş olan bu mesajlar eserdeki temel söz varlığı kadar önemli görülmüş ve bunların tespitine/yorumuna yer verilmiştir. Ardından, küçük yaştaki bireylere kazandırılması hedeflenen temel (çekirdek) söz varlığının aktarımıyla ilgili örnekler seçilmiştir.

Öğüt, Tavsiye ve Telkin Sözleri Bağlamında SS Kıbrıs Nüshaları

Edebi eserlerin tanımı ve işlevi konusunda çokça gündeme gelen 'ahlak ve değer' olguları tartışması halen sürmektedir. Sanat gayesi ile oluşturulmuş metinlerde 'eğlendirerek eğitime; ahlakçılık' gibi amaçların olup olmaması gerektiği hususunda farklı görüşler vardır. Bu tartışmalar Platon, Aristo ve Neoklasiklerden bu yana devam etse de edebi eserlerin birçok işlevi yerine getirdiği ve doğal olarak felsefe ve tarihten ayrıldığı kabul edilmiştir. Bu doğrultuda estetik değerın ön planda tutulması, herhangi bir çıkar gözetmeden eserden zevk alınması gerektiği söylenir. Ancak gelinen noktada, birçok çalışmanın sonucu da göstermiştir ki edebi eserlerin tek işlevi 'estetik zevk' ile sınırlı değildir. Sadece sanat ve estetik gayesiyle yazılan eserlerde bile, örtük çağrışımların olabileceği, sanatçının psikolojisi ve kişiliğinin işe karışabileceği tespit edilmiştir. O nedenle dil ve edebiyat malzemesi içeren eserlerin çok boyutlu işler görebileceği hesaba katılmalıdır. Bilimsel ve öğretici metinlerin açıkça ifade ettiği yönleri, edebi eserler farklı biçimde yansıttığı için değerlendirme ve inceleme yöntemleri de buna göre şekillenir. Sıbyan mekteplerindeki çocuklara yabancı bir dili öğretmek amacıyla hazırlanan SS sözlüklerinin işlevleri de söz konusu çeşitliliğe göre ele alınmalıdır. SS'nin hitap ettiği yaş grubu düşünüldüğünde, satır aralarında ve bölüm sonlarında yaşama dair birtakım öğütler içermesi gayet yerindedir. İlkokul düzeyinde sayılabilecek çocuklara kazandırılması hedeflenen etik değerlerin dile yedirilmesi ve harmanlanması ayrıca önemlidir. Konuyla ilgili eserde geçen örneklerle değinmek faydalı olacaktır:

'Geçene irilmez amma gelecek heman bugündür' sözü zamanın değerini ve bir an önce harekete geçmek gerektiğini anlatır. Geçmiş zamana ulaşmanın

mümkün olmadığı ama gelecek planlaması açısından bugün ile işe başlanması gerektiği satır aralarında vurgulanmıştır.

'Halk içinde bundan artuk ayb olur mı bir kişi, kendi aybı var iken zikr ede ayb-ı digeri' sözünde çocuklara empati dersi verilir. Halk içinde, kendi ayıbını görmeyip başkalarının ayıplarını ortaya çıkarmayı marifet sayan kişilerin gerçekte en büyük ayıbı işlediklerini söyler.

'Saâdetdür itmek nasihat kabul' sözü ile istişarenin önemi ve deneyimli kişilerin verdiği nasihatlere uymanın insanı doğru yola sevk edeceği belirtilir. Böylece mutluluğa ulaşılabileceği işaret edilir. Gençliğin zihni ve ruh yapısı, birçok araştırmacı tarafından işlenmeye hazır tarlaya, boş bir levhaya benzetilmiştir. 'Gençliğin ruhu işlenmemiş tarlaya benzer. Kendi haline bırakılırsa içinde dikenler ve istenmeyen otlar yetişir' sözünde de aynı hassas noktaya vurgu yapılır. Eğitim bilimcilerin birçoğu, 'Eğitim ailede başlar, okulda devam eder' görüşünü kabullenmiştir. Çünkü birey, temel sosyal davranış ve ilkeleri büyüklerinden öğrenir. Onları model alır. Büyüklerine saygıyı ailesinde kazanmamış bir çocuğu okuldaki öğretmenin zapt etmesi zor hale gelebilmektedir. Bugün ihmal ve göz ardı edilen noktalar, her geçen gün kalitesi düşen eğitim-öğretim ortamlarına neden oluyor. Son zamanlarda müfredata konulması düşünülen temel değerler eğitimi gibi dersler için geç kalınmıştır. Osmanlı eğitim sistemi, satır arasında dile yedirilen bu güzel mesajları başarılı şekilde vermiştir. Geç kalınmış olsa da günümüzde bu yönde yapılacak çalışmaların desteklenmesi ve çocukların dil düzeyine uygun şekilde düzenlemeler yapılması önemlidir.

'Eyle sahavet, bul yüce himmet' sözünde geçen sahavet sözcüğü, 'El açıklığı, cömertlik' anlamına gelir. Bu sözde çocuklara 'cömertlik ve yardımlaşma'nın önemi aktarılır. Eli açık, yardımsever insanların günün sonunda yüce himmete nail olacağı söylenir. Burada sosyolojik bir gerçeğe temas edilmiştir. Cömertlik, yardımseverlikle alakalı kültürümüzde birçok söz olduğu bilinir. Bahse konu edilen sözde ise 'yansıma ve geri dönüş' vardır. 'İyiliğin ve cömertliğin yayılması, günün sonunda o kişiye fazlasıyla yansıyacaktır' sonucuna varılıyor.

'Bir amel kıl sana ola yâr-ı gâr; bir eser ko tâ ki kala yâdigâr' sözüyle kişinin gerek iyilik gerek ortaya koyacağı eserler vasıtasıyla yapacağı kalıcı işler anlatılıyor. 'Kamil kişi oldur ki dünyada bıraka bir eser, esersiz kişinin yerinde yeller eser' sözü de aynı noktayı ifade eder. İnsanın içten gelerek yapacağı bir iyilik, günün birinde ona yar ve yardımcı olur, bir nevi ona mağara arkadaşlığı eder. Sözde geçen ve mağara arkadaşlığı anlamına gelen 'yâr-ı gâr' sözcüğünün dini boyutu da vardır. Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sav) hicret esnasında saklandığı mağarada sadakat ile yardım eden Hz. Ebubekir (ra), 'Yâr-ı gâr' namı ile anılır. Yaptığı hizmetler dolayısıyla bu isim ona yakıştırılmıştır. Böylece dini açıdan önem arz eden bir konuya da gönderme yapılmış olur. Sözün devamında ise kişinin bu

dünyada bir eser bıraktığı takdirde kalıcı olabileceği ve isminin her daim yaşatılacağı anlatılır.

'Bâg-ı maârifde salın, cem-i menâkıbda bulun' sözü 'İlimle ilgili toplantılarda ve önemli hayat hikâyelerinin anlatıldığı ortamlarda bulunma'nın önemine işaret ediyor. Küçük yaştaki bireylere, ilim ne kadar önemli ise hayat tecrübesi de o kadar değerlidir mesajı verilmeye çalışılıyor. Bilim ve araştırma bağa ve bahçeye benzetiliyor. Buralarda salının, yani gezin, bulunun deniyor. İlmin bağa benzetilmesi tesadüfî değildir. İlmin sıkıcı olmaktan öte, eğlenceli bir bağ gezisi gibi olumlu yönde algılanması gerektiği sezdiriliyor. Sadece teorik ve ilmî zenginliklerle yetinilmemesi, gerçek ve yaşanmış hayat hikâyelerinden ders alınması gerektiği de burada öğütleniyor.

'Bahrına de münserih, fırsatı fevt eyleme ilminile âmil ol' sözünde 'Her zaman akıcı ve hazır bir halde ol, fırsatları kaçırma ve kendi bilgin dâhilinde işlerin içinde yer al' denmektedir. Burada genç dimağlara fırsatları takip etme ve girişken olma konusunda uyanılarda bulunuluyor. Herkesin kendine göre bir kapasitesi ve yeteneği olduğu, buna göre bazı işlere katkı sağlanabileceği belirtiliyor. 'Bahrına de münserih' kısmında ayrıca edebiyatla alakalı bir bilgi de göze çarpar. Aruzda aslî bir vezinden yola çıkılarak oluşturulan vezinler grubu vardır. Bunlara 'bahr' adı verilir. Söz konusu bahirlerden bir tanesi de 'bahr-i münserih'tir ve 'akıcı vezin' anlamına gelmektedir. Sürükleyicilik ve kolay söyleyişle ilgilidir. Görüldüğü gibi SS sözlükleri, öğüt ile edebî bilgiyi harmanlayacak derecede dil ve üslup olgunluğuna sahip eserlerdir. Bazı manzum sözlüklerin satır aralarına edebiyat, kültür veya gramerle alakalı bilgiler yerleştirilmiştir. Örneğin 18. yüzyılda kaleme alınan ve İstanbul'daki aydınların dili ile halkın günlük konuşma dilini buluşturmayı hedefleyen *Lügat-ı Zürefâ-yı Âsitâne-i Aliyye (İstanbul Aydınlarının Dili)* adlı manzum sözlük Fikret Turan tarafından incelenmiştir. Eserde 'Arapça, Farsça kelime hazinesi ile bazı basit gramer özellikleri yanında klasik edebiyatın asli unsurları olan aruz vezni, gazel, kaside, mesnevi gibi edebi şekillerin yapısal özellikleri de' aktarılmıştır (Turan, 2018: 198).

'Verürler ise cihânı bütün yüzün suyuna sen alma satun, yüz aklığı iki cihanı değer' sözünde yine iyi ve doğruluğa gönderme yapılır. 'Her iki cihanda insanın yüz aklığı, temizliğı, dürüstlüğü, onuru kadar önemli bir değer yoktur. Dünyanın bütün olanakları teklif edilse bile, insanın kendi adını ve itibarını zedeleyecek davranışlar içerisine girmemesi gerektiği' anlatılır. 'Yüzsuyu' 'bir kimsenin onuru, haysiyeti' anlamındadır (sozluk.gov.tr).

'İlm okumagla sayd olur, yazmak o sayda kayd olur, hâne-i dilde hıfz edüp sakla ki etmeye firâr' sözünde 'avlamak' metaforundan hareketle bilimsel kazanımların ve kalıcılığın önemi vurgulanıyor. Burada *ilim* 'sayd'a yani 'av'a benzetilmiştir. Bu avı yakalamanın, elde etmenin tek yolu 'okumak'tır. Okumakla kazanılan bu bilgiyi kalıcı kılmanın yolu ise 'yazmak'tır deniyor. Devamında ise bilgiyi elde edip kayda geçirmenin yetersiz kalacağı, bu

'av'ın firar etmemesi için, yani bilginin içselleştirilerek hayata kazandırılması için 'gönül evi'nde saklanması gerektiği söyleniyor. Gönül evi ifadesi en üst aşamadır. Bilginin insanda ve yaşamda hayat bulmasını işaret eder. Aslında eğitimin evrensel manada hedefi de budur. Yunus'un 'İlim ilim bilmektir/ ilim kendin bilmektir / Sen kendin bilmezsin/ Ya bu nice okumaktır' sözü de bilginin içselleştirilmesiyle alakalıdır. Bilgiye ulaşmanın okuma ve araştırmadan geçtiği, onu kayıt altına alıp literatüre kazandırmak ve yaşamak gerektiği konularıyla ilgili bugün sayısız bilimsel çalışma yapılmakta ve bu meseleler önemle irdelenmektedir. Eğitim yoluyla kazandırılması gereken zenginliklerin kağıt ve kitap üstünde kalmaması için uğraşılmaktadır. Ele alınan cümlede benzetme ve canlandırma yoluyla çocuğun dünyasına sesleniliyor ve 'bilgi insanın benliğinde hayat bulursa değerlenir ve ileriye taşınır' mesajı veriliyor.

'İlm ü kemâl ü hikmet kesb eyle, olma nâdân, bu âleme neye geldin, bilenden al haberi' sözü de yine bilgi ve onun önemini anlatıyor. 'Nâdân' kelimesi 'cahil, bilmez' anlamındadır. Söz başındaki 'ilm, kemal, hikmet' üçlüsü ile tezatlık ilişkisi kurularak verilen bu sözcük yoluyla cahilliğe ve bilmezliğe karşı çıkılır. Bilinçsiz ve gayesiz bir yaşam yerine, insanın bu dünyadaki amacını ve görevlerini bilmesi gerektiği anlatılır. Ona göre davranılması, hikmeti ve bilgiyi kazanarak bilenlerden ders alınması tavsiye edilir. Bu yolla istişare ve tecrübe aktarımının önemi bir kez daha dile getiriliyor.

'Okı, bahr-ı kâmil ü fâzıl ol. Ulemâ sana deye aferin, cühelâ kalalar sana zebûn' sözü, 'Oku; erdemli, olgun ve mükemmellik denizi ol. Alimler ve bilgililer sana aferin desin, cahiller ise senin yanında aciz kalsın' şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir. Burada da yine çocuklara bilginin ve okumanın yararları anlatılıyor.

Seçilen örnekler, SS'nin Kıbrıs nüshalarındaki tavsiyelerin hangi noktalarda yoğunlaştığını göstermektedir. Tembellik yerine çalışkanlık, cahillik yerine bilgili olma, zamanı boşa harcamak yerine bir an önce harekete geçme ve onu verimli kullanma, büyüklerden ve tecrübeli kişilerden ders alma, başkalarının kusurlarını ifşa etmek yerine kendine çekidüzen verme, okuma ve araştırma, bilgiyi kayıt altına alma, onur ve haysiyeti maddi kazançların üzerinde tutma, fırsatları yerinde ve zamanında değerlendirebilme, bu dünyada kalıcı eserler bırakabilme, cömertlik ve yardımlaşmaya önem verme gibi hususlar öne çıkarılmıştır.

Çekirdek kelime kadrosu ve bir dilde en önce kazandırılması hedeflenen söz varlığının merkeze alınması SS'deki özelliklerdendir. Kolay ve eğlenceli öğretim hedeflendiği için öğrencilerin rahatlıkla akılda tutabilecekleri yapılardan hareket edilir. Küçük yaştaki bireylere yabancı dil öğretimi konusunda çalışmaları bulunan Gündüzöz'ün de vurguladığı gibi, 'küçük yaş grupları için düzenlenen yabancı dil öğretiminde öğrenciyi ilgilendiren çekirdek sözlük esas alınmalıdır' (Gündüzöz, 2010: 48). Sıbyan

mekteplerinde yabancı dil öğrenerek yetişen öğrenciler, Arapça üzerinden yorum ve ifade gücü geliştirmekle beraber, o dile ait basit sözcükleri de öğrenmekteydiler. Çocukların yaş grubu ve düzeylerine uygun olarak seçilen sözcüklerin SS Kıbrıs nüshalarında da yer aldığını göstermek amacıyla birtakım örnekler seçilmiş ve aşağıda verilmiştir. Bunlar; sayı adları, organ adları vb. temel söz varlığına ait sözcüklerdir.

Sayı Adları

SS'nin Kıbrıs nüshalarında geçen sayı adları yine beyitler içerisinde geçmekte ve genel söz varlığında önemli yer tutmaktadır. Önce Arapça sonra Türkçe karşılığı verilmek suretiyle düzenlenen bu bölümlerde yabancı sözcüğe karşılık tek Türkçe sözcüğün eşleştiği görülür. Eserin önceki kısımlarında olduğu gibi 'Sayı, renk, organ vb' adların verilmesinde de şiir dilinin akıcılığından yararlanılmış ve beyitler kullanılmıştır. Metinde "Hamsin(e) elli sittin(e) altmış Seb'un(e) yitmiş tis'un toksan" şeklinde geçen sayı adlarından bazı örnekler, kesirli sayı örnekleri dahil olmak üzere şu şekildedir: Hams > beş, seb' > yedi, tis' > dokuz, sâlis > üçüncü, hamsün > elli, selâsün > otuz, mi'sâr u 'aşır > onda birdür, mesnâ > ikişer, rubâ' > dörder. SS'lerin temel söz varlığı aktarımında yer bulan kategorilerde tipik örneklerin yansıtılması hedeflendiği için, metinden seçilen yapılar sınırlı sayıda tutulmuştur.

Renk Adları

Bir dilin söz varlığındaki temel öğelerden olan renk adları, sıbyan mektebindeki çocuklara öğretilen kelimeler arasında yer alır. Bunlar daha çok ana renklerden oluşmaktadır: Asfer > sarı, ahzar > yeşil, ahmer > kırmızı, ezher > ağrak (beyazımsı), ezrak kebud > mavi.

Organ Adları

SS'nin Kıbrıs nüshalarında geçen organ adlarından bazıları şunlardır: Azud > bazu, batn > karın, cid > boyun, beşere > beniz, fem > ağız, asabe > sinir, esele > dilin ucu, esabi > cümle barmaklar.

Hayvan Adları

SS'nin Kıbrıs nüshaları incelendiğinde birçok türden hayvan adının sözlüğe alındığı görülür. Kemal Baş tarafından kaleme alınan yüksek lisans tez çalışmasında bu adlara örnekler verilmiştir. Seçilen örneklerden bazıları şunlardır: Kamle > bit, hamame > gögercin (güvercin), decace > tavuk, hirre vü sinnevr > kedi, hut u nun > balık, guku > kurbağa, hamule > deve, evs > kurd, şibl > arslan yavrusu, hayye vü ef'a > yılan.

Akrabalık Adları

Akrabalık adlarından seçilen örnekler: Eb/valid > ata, ümm/valide > ana, ihve > karındaşlar, hafid ü nafile > oğul oğlu.

Araç Gereç Adları

Araç gereç adlarından seçilen örnekler: Hayt > iplik, ibre > igne, kas'a > çanak, menn > batman, mil'aka > kepçe, zimam > yular, aglal > boyun bağı.

Yiyecek-İçecek Adları

Yiyecek içecek adlarından seçilen örnekler: Hall > sirke, muzga > et pasesi (et parçası), lahm > et, dıbs > pekmez, kurs > çörek, milh/nemek > tuz, hummas > nohud.

Bitki Adları

Bitki adlarından seçilen örnekler: Sefercel > ayva, bettih > karpuz ile kavın, dülb > çınar ağacı, esil > ılgın ağacı, hamt > misvak ağacı, 'asf > ekin çöpi.

Mevsim Adları

Şita > kış, harif > hazan (sonbahar), rebi > bahar.

İnançla ilgili Sözcükler

SS Kıbrıs nüshalarında yer alan inanç ve inanışlarla ilgili örnek sözcükler: Gafur > yarlıgayıcı (affedici), kari'a > kıyamet günü, zencebil > uçmak (cennet) şarabı, kevser > uçmak ırmağı, zakkum > cehennem meyvesi, tesnim > cennet çeşmesi.

Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshalarında Eski Osmanlıca İzleri ve Geçiş Dönemi Özellikleri

SS'lerin 19. yy.da ağırlıklı olarak yaygınlaştığı ve ders kitabı mahiyetinde tercih edildiği bilinir. Dönem olarak bakıldığında Klasik Osmanlıcaya yerleştirebileceğimiz bu eserlerin eski ile bağlarını tamamiyle kopardığını söylemek mümkün değildir. Nitekim dil devreleri arasındaki bu geçişler belli bir zaman almakta ve ikili özellikleri ihtiva eden eserlerle karşılaşmaktadır. SS'leri 1800-1900 yılları arasındaki etkili eserler olarak düşündüğümüzde ve birçok nüshasının olduğunu göz önüne aldığımızda öneminin bir o kadar daha arttığını görürüz. Yaklaşık bir asra hâkim hâkim olmuş bu eserlerin söz varlığını ve içerdiği kelime yapılarını da ona göre ele almak gerekir. Eski Anadolu Türkçesi yani Eski Osmanlıcanın izlerini ne derecede taşıdığı, yabancı kelimelere karşılık verilen öz Türkçe kelimelerin hangi alandan seçildiği gibi sorulara yanıt verilmelidir. Türkçe karşılıkların eski yapılardan mı seçildiği, yeni türetmeler yapıp yapılmadığı, unutulmuş fakat halk arasında yaşamını sürdüren sözlerimizden ne ölçüde yararlanıldığı konuları irdelenmelidir. SS'ler nihayetinde çocuklara Arapçayı öğretmek maksadıyla kaleme alınmış iki dilli eserlerdir. Ancak şu bilinmektedir ki Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerimizde yalnızca Klasik Osmanlıca diye adlandırdığımız bir yapı yoktur. Eskinin izleri ve çağrıştırmacı unsurları genel olarak görülebilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen SS'nin Kıbrıs nüshalarında da benzer durum söz konusudur. Arapçaya karşılık verilen Türkçe kelimelerin çoğunluğu o dönemde standart olarak kabul edilen türdendir. SS Kıbrıs nüshalarında

'otarmak, suvarmak, enek, yatlu' gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemini yansıtan öz Türkçe kelimeler ile Arapça-Farsça kökenli yapılar bir arada görülür. Farsça 'bi-mecâl, nâ-hoş' gibi kelimeler ise Türkçeye mal olmuş örneklerdir. 'Suvarmak' sözcüğü, Kıbrıs ağzında bugün dahi kullanılmaktadır. Sözlükteki akıcılığın ve pekiştirici ifadelerin sağlanmasına yönelik bir diğer metot, söz konusu farklı kökenlere mensup kelimelerin arka arkaya sıralanmasıdır. Türkçe bir kelimenin karşılığı birkaç şekilde verilerek pekiştirme sağlanmıştır. 'Dost, yar' ve 'avcı' kelimelerinin açıklaması ile ilgili örnekler şu şekildedir: 'Halîl ü habîb ü sadîk oldı dost, Enîs ü karîn ü refîk oldı yâr'; 'Kânîs u sayyâd avcı kaydı bak, İstiyâd u sayd avlamak şîkâr'. Kelimelerin karşı dildeki birkaç formuna yer verilerek zincirleme bir ahenk oluşturulmuştur. SS Kıbrıs nüshaları, geçiş dönemi olarak adlandırdığımız devre özgü yapıları birkaç kelime düzeyinde de olsa ihtiva etmektedir. Eklerin yazılışı ve ünlülerin harekelenme biçimleri de buna dahil edilebilir.

Sonuç

SS'nin Kıbrıs nüshaları ile diğer ülke ve bölgelerde bulunan nüshalar, manzum sözlük tekniği ile yazılmış bu ders kitaplarının 19 yy.dan itibaren önemli işlevler yerine getirdiğini gösterir. Önceki bölümlerde örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılan dil malzemesi ve öğretim yaklaşımı bunu kanıtlamaktadır. O dönem için önemli diller sayılan Arapça ve Farsçanın küçük yaştaki bireylere öğretilmesi ancak bu derece zevkli ve neşeli kılınabilirdi. Bu kitaplardaki öğretim yöntemlerinin, eğiticiliğın ve ahlaki değer aktarımının iyi çözümlenmesi ve günümüze uyarlanması gerekir. Çalışmada bunun dil boyutuyla nasıl verildiği ve işlendiği genel hatlarıyla yansıtılmaya çalışıldı. Bu doğrultuda Türkçe, Arapça ve Farsçanın vezinli bir cümle örüntüsü üzerinden öğretildiği ve kazanılması hedeflenen dildeki çekirdek kelime kadrosunun öne çıkarıldığı görüldü. İncelenen nüshada toplam 3681 sözcük yer almaktadır. SS'nin Kıbrıs Nüshaları üzerine metin karşılaştırması temelinde yüksek lisans tezi hazırlayan Kemal Baş'ın aktardığı bilgilere göre çoğunluğu oluşturan Arapça sözcüklerin sayısı 2146'dır. Nitekim genel olarak manzum sözlüklerde öğretilen kelime sayısının bin ile üç bin arasında değiştiği bilinmektedir (Güler, 2016: 161). Arapça sözcüklere karşılık verilen Türkçe sözcüklerin sayısı ise 1355'tir. Eserde ayrıca 180 tane Farsça sözcük tespit edildiği görülmüştür (Baş, 2009: 92). 7-11 yaş arasında, ana dili Türkçe olan çocuklar için hazırlanan ve onlara Arapçayı öğreten bu sözlükler, temel söz varlığını kazandırma yanında Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yönelik bir amaç güder. Böylelikle sözcük dağarcığı yeni yeni şekillenen küçük bireylerin temel dinî kaynaklara direkt temas edebilmesi ve onları anlayabilmesi sağlanmıştır. Bu yöntem dil eğitimi ve kavram dünyasını zenginleştirme açısından doğru bir yaklaşımdır. Çünkü çocuğa, anlaşılması hedeflenen dildeki bir kitabı ve kaynağı çözebilme yolunda gerekli anahtar verilmiş olmaktadır. Buna bağlı olarak tercüme edilmiş bir metnin yüzeysel anlatımı yerine, orijinal dilin inceliklerini keşfedebilme yolu açılmıştır. Sonuç olarak bireyi sıkmayan, ona

şiiir okuma veya bulmaca çözüme edasıyla seslenen SS sözlükleri eğitim tarihimizin değerli hazineleri arasında yerini almıştır. İleride yapılacak çalışmalarda bu sözlüklerin sahip olduğu diğer özelliklere yer verilecektir.

Kaynakça

Baş, K. (2009). *Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshaları*. (Yüksek lisans tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü (Gazimağusa-KKTC).

Erciyas, O. (2011). Osmanlı'da Batı Dillerine Ait Sözlükler. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 70-78.

Erciyas, O. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinden Ferec Ba'eş-şidde'nin Söz Varlığı: 15. yy. Budapeşte Nüshası*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Güler, K. (2016). 'Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî'. *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı 49, s: 157-174.

Gümüş, Z. (2007). 'Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri'. *Turkish Studies*, 2/4, s: 423-431.

Gündüzöz, S. (2010). 'Arapça Öğretiminde Başvurulacak Bazı Yöntem ve Teknikler; Pedagojik Bir Değerlendirme'. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26, 35-53.

Kılıç, A. (2006). 'Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân'. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 yıl: 2006/1, s: 65-77.

Ölker, G. (2009). 'Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l Uşşâk'. *Turkish Studies*, 4/4, s: 856-872.

Şeref, İ, Karagöz, B, Kaşaveklioğlu (2019). "Bir Akademisyenin Çocuk Edebiyatına Katkısı: Yeşil Gözlü Kardan Adam'da Bağlaşıklık, Bağdaşıklık ve Üst Yapı Görünümleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1050-1070.

Turan, F. (2018). 'Osmanlı Elit Dilini Manzum Sözlükle Öğretmek: Lügat-i Zürefâ ve Yüksek Osmanlıca ile Halk Türkçesi Ayrımına Dair Verdiği Bilgiler'. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 28/1, s: 197-212.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri: sozluk.gov.tr

Yılmaz, Ş. (2009). Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

